

Asia: VN/1646/2020

Lausuntopyyntö sosiaaliturvakomitean välimietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1. Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistäminen (välimietinnön ehdotukset 1 ja 2)1.1 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset hakuajat ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä etuuksissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia etuuksien hakuaikojen yhtenäistämällä voisi olla?

Menettelysääntöjen ja hakuaikojen yhtenäistäminen voisi olla keino yksinkertaistaa sosiaaliturvajärjestelmän monimutkaisuutta. Hakuaikojen yhtenäistäminen voisi selkeyttää etuuksien hakemista ja vähentää mahdollisia oikeudenmenetyksiä.

Etuuksien yhdenmukaistamisessa tulisi keskittyä siihen, että etuuksien hakeminen tehtäisiin helpommaksi. Tavallista on, että vammaiset henkilöt ovat usean erilaisen etuuden ja palvelun piirissä. Hakeminen voi olla kuluttava ja aikaa sekä rahaa vievä prosessi. Invalidiliitto kannattaa automaattisen päätöksenteon kehittämistä vakiintuneissa tilanteissa ja sosiaaliturvaetuusehdotuksen käyttöönottoa. Sosiaaliturvaehdotus voisi parantaa käytännössä oikeiden etuuksien piiriin pääsemistä. Hakijan ei tarvitsisi tuntea järjestelmän yksityiskohtia, vaan hänelle myönnettäisiin hänen antamiensa vastausten ja rekisteritietojen pohjalta kaikki hänelle kuuluvat etuudet.

Vammaispalvelulain mukaisten toistaiseksi voimassa olevien päätösten tekeminen hakijan vakiintuneessa tilanteessa tulisi olla pääasiallinen toimintatapa. Tämä keventäisi niin hakijan kuin hakemuksen käsittelijänkin työkuormaa.

1.2 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä tilanteissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämällä voisi olla?

Käsitteiden yhtenäistäminen voisi lisätä monimutkaisen sosiaaliturvajärjestelmän ymmärrettävyyttä ja parantaa sosiaalilainsäädännön ennakoitavuutta. Yhtenäinen käsitteistö voisi myös helpottaa lakien soveltamista käytännön työssä.

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

Toimijoiden välisen yhteistyön ja tiedonkulun kehittäminen on kannatettavaa. Vammaiset henkilöt ovat usein monien erilaisten etuuksien ja palveluiden piirissä. Yhtenäinen tietopohja tietosuojaan liittyvät reunaehdot huomioiden on kannatettava ehdotus, joka voisi vähentää samojen asioiden todentamista useaan kertaan eri tahoille, joiden kanssa henkilö asioi.

Vammaisvaikutusten arviointi on otettava käyttöön kaikessa lainsäädäntövalmistelussa. Se luo parasta ennakkollista oikeusturvaa vammaisten ihmisten asemaan. Vammaisvaikutusten arviointi on tehtävä vähintään silloin, kun lailla on vaikutuksia vammaisten ihmisten elämään ja olennaisia vaikutuksia vammaisten henkilöiden oikeuksiin. Arviointi toimii rakenteellisesti ihmisoikeustyökaluna, jonka avulla valitaan lainsäädäntövalmistelussa parhaiten vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia toteuttava vaihtoehto.

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Digitaitojen vahvistamista tulee tukea ja samalla huomioida se väestönosa, joka ei pysty itsenäisesti sähköistä asiointia hyödyntämään ja joiden digitaidot ovat puutteelliset tai puuttuvat kokonaan. Digitaalinen asiointi ei voi syrjäyttää muita asiointitapoja ja viranomaisen on aina huomioitava myös asiakkaan tarpeet ja mahdolliset henkilökohtaiset ominaisuudet. Aina on oltava mahdollisuus asioida puhelimitse, sähköpostitse, chat-palvelun kautta tai käymällä paikan päällä, ilman lisäkustannuksia digipalveluihin verrattuna. On myös hyvä huomata, että digitalisaatio voi helpottaa vammaisen henkilön mahdollisuuksia asiointiin, kun yhteyksiä voi ottaa omalta laitteelta ilman, että tarvitsee miettiä esimerkiksi matkustamiseen tai kohteeseen liittyviä esteettömyyskysymyksiä. Digitalisaatio voi siis merkittävästi edesauttaa osallistumista ja osallisuutta.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)3.1 Onko eri etuuksia ja eläkkeitä koskevien lakien työkyvyttömyyden käsitteissä epätarkoituksenmukaisia eroja ja jos kyllä, niin millaisia?

Työkyvyttömyyden käsitteelle löytyy erilaisia tulkintoja ja viitekehyksiä, jotka perustuvat osittain siihen, että työkyvyn ja työkyvyttömyyden käsitteitä käytetään kahdessa toisistaan poikkeavassa kontekstissa: työkyvyn arvioinnissa ja työkyvyn edistämisessä.

Työkykyä arvioitaessa työkyky tulkitaan ensi sijassa yksilölliseksi, ihmisen terveyteen ja toimintakykyyn liittyväksi ominaisuudeksi, jota voidaan parhaiten arvioida kliinisin keinoin. Sosiaalivakuutuksen piirissä työkykyä arvioidaan sen ratkaisemiseksi, kuuluuko henkilölle jokin tietty etuus. Tällöin arviointi keskittyy ensisijaisesti työkyvyttömyyden arviointiin ja perustuu vahvasti lääketieteelliseen tietoon.

Sosiaaliturvakomitean mietintö tunnistaa sen, että työkyvyttömyyden määritelmien erilaisuudesta johtuu, että henkilöä voidaan pitää sairausvakuutuslain näkökulmasta työkyvyttömänä, mutta eläkelakien mukaan työkykyisenä. Eläkelakien näkökulmasta henkilön työkykyyn liittyy myös ansiotulon väheneminen, mikä loppujen lopuksi vaikuttaakin olevan se, joka määrittää ihmisen työkyvyn. Tämä aiheuttaa sen, että osa- tai täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevan, mutta työssä edelleen käyvän henkilön, työkykyä määrittää ansiotuloraja, eikä hänen todellinen työkykynsä. Tämän ristiriidan vuoksi lineaarinen malli työkyvyttömyyseläkkeissä loisi uskoa työkyvyttömyyseläkkeellä oleville henkilöille jatkaa työelämässä.

Käsitteiden merkityksiä pohdittaessa painopistettä tulisi siirtää työkyvyttömyydestä ja työkyvyn heikentymisestä positiivisen työkyvyn käsitteeseen ja työkyvyn edistämiseen. Työkyky on läpi

elämän ulottuva prosessi, johon liittyvät muutokset kuuluvat ihmisen elämänkaareen. Henkilön vahvuuksiin tulisi kiinnittää huomiota enemmän myös työkyvyttömyystilanteissa.

Työkyvyn edistämisessä keskiössä tulee olla ne tekijät tai olosuhteet, joihin vaikuttamalla henkilön työssä selviytymistä voidaan parantaa. Oikeanlaisilla ja yksilöllisillä, toimivilla apuvälineillä on suuri merkitys. Työkyvyn edistämisessä niin ammatillisessa kuin lääkinnällisessä kuntoutuksessa on olennaista pyrkiä kohentamaan yksilön voimavaroja, toisaalta vaikuttamaan hänen työhönsä sekä toimintamahdollisuuksiinsa työssä ja työ- ja elinympäristössä.

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Lainsäädännön kehittämisessä keskiössä tulisi olla henkilön olemassa oleva työ- ja toimintakyky sekä sen edistäminen. Työkyvyttömyysetuuksien tulisi tukea sitä, että tuettaisiin työssä pysymistä, työhön paluuta tai työkyvyn palauttamisen tavoitteita. Ansiotulojen ja etuuksien yhteensovittamista tulisi yksinkertaistaa ja joustavoittaa. Järjestelmän tulisi olla työhön kannustava. Työkyvyttömyyseläkkeen ja palkkatulojen lineaarisen mallin mukaista yhteensovittamista on jatkettava, jotta työn tekeminen olisi kannattavampaa myös heille, jotka haluavat ja pystyvät työskentelemään eläkkeellä ollessaan.

Suomessa edellytetään, että ihminen sairastaa vuoden sairauspäivärahalla ennen kuin oikeus kuntoutustukeen aukeaa. Invalidiliitto katsoo, että järjestelmää täytyy tarkastella todella kriittisesti. Ehdotamme, että työkyvyn tukeminen joko kuntoutusetuudella tai osasairauspäivärahalla aloitetaan jo silloin, kun työntekijän työpanos laskee 80 prosenttiin aiemmasta 100 prosentista. Osasairauspäivärahakin edellyttää 40–60 %:n vähenemää työajassa ja sitä maksetaan enintään 150 arkipäivältä. Nykyisin työntekijällä on kuitenkin oikeus saada lapsenhoitoon tukea, jos hän vähentää työaikaansa 80 prosenttiin ja tukea saa pidemmän aikaa kuin osasairauspäivärahaa. Tällaista vaihtoehtoa ei ole tarjolla niille, joiden työssä pysymistä ja työkyvyn tukea edesauttaisi työpanoksen vähentäminen 80 prosentin työaikaan. Osasairauspäivärahaa ja kuntoutustukea tulisi kehittää siten, että se tukisi jo siitä lähtien, kun työaika joutuu vähentämään 80 prosenttiin tai sen alle. Eli 20 %:n työkyvyn menetys aiheuttaa palkkatuloissa 20 %:n menetyksen, joka tulisi kompensoida oikealla sosiaaliturvalla (esim. lineaarinen kuntoutustuki). Työkyvyn tukemisen lähtökohtana tulisi olla työssä pysyminen edes osittaisesti verrattuna siihen, että työntekijä jää ensin kokoaikaiselle sairauslomalle ja sen jälkeen mahdollisesti kuntoutustuen ja työkyvyttömyyseläkkeen kriteerit täytyvät vuoden sairastelun jälkeen. Lisäksi sairauspäivärahan pidennys 300 päivän jälkeen tulisi olla perusteltua ilman osoitusta yhden päivän työkyvystä saman sairauden jatkuessa, mikäli työkyvyttömyysetuuden kriteerit eivät täyty, mutta henkilö ei ole työkykyinen.

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja velvoitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

Vammaisten henkilöiden kohdalla Kelan vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen saamiseksi edellytetään jo nyt julkisen terveydenhuollon kuntoutussuunnitelmaa, jossa pitää kuvata tarkasti, mitä kuntoutuksella tavoitellaan ja mitä on vietävissä arkeen, sekä aikaikkuna kuntoutukselle. Kuntoutusetuuksien lisäksi vammaiset henkilöt tarvitsevat kuntoutusrahaetuuksia, jolloin

syyperusteisuus ohittanee kaikenlaisen vastikkeellisuuden vammaisten ihmisten kohdalla. Koska kuntoutus on vietävissä arkeen, näkyy tämä yksilöllisesti toimintakyvyn ja mahdollisesti myös työkyvyn edistymisenä vammaisten ihmisten kohdalla.

Etuuksien ja palvelujen vastikkeellisuus ei saa tehdä niistä tosiasiallisesti syrjiviä. Ihmisen terveydentilan, toimintakyvyn tai työkyvyn kannalta kohtuuttomia ehtoja etuuksiin ei tule liittää.

Tällä hetkellä työeläkejärjestelmässä tarjolla olevat palvelut eivät ole yksilöllisiä, vaan järjestelmälähtöisiä. Vammaisjärjestöjen neuvontaan kertyneiden kokemusten perusteella eläkevakuutusyhtiöstä tarjotaan työkokeilua tietyin määrättyin ehdoin ja eläkevakuutusyhtiön lähtökohdista määritellään, onko jokin tietty opiskelu tarkoituksenmukaista henkilölle (ts. halvinta). Yksilön omaa toivetta useinkaan ei kuulla vaan yritetään löytää helppo ratkaisu, mikä ei välttämättä johda työllistymiseen tai edes ammatillisen kuntoutuksen alkamiseen, kun toimenpide esim. työkokeilu pakotettuna eläkevakuutusyhtiön mielestä sopivaan paikkaan, ei vastaa yksilön toivetta ja tarpeita. Myös palveluntuottajilla vaikuttaa olevan omat intressinsä, joilla he pyrkivät ohjaamaan asiakkaan sellaiseen palveluun, mistä on maksajan kanssa sovittu, vaikka se osoittautuisi huonosti sopivaksi palveluksi. Lisäksi työpaikkojen löytäminen jätetään usein työllistettävälle itselleen, aktiivisia työn etsijöitä ei ole riittävästi ja palvelut vaihtelevat todella paljon eri palveluntuottajien välillä. Tarvetta on yksilöllisempiin ammatillisen kuntoutuksen muotoihin. Esimerkiksi työkokeilu 1-3 kk + 3 kk ei ole kaikissa tilanteissa riittävä, kun sopivaa työn tekemisen tapaa etsitään. Työkokeilu-aikoihin tulisi saada yksilöllistä keston määrittelyä, jollekin riittää kuukausi, joku tarvitsee vuoden, jotta rutiinit ja psykologinen turvallisuus syntyy. Kuntoutuskorotus voisi olla vaikka ensimmäisten 3 kk ajan, mutta jatko vaikka pienemmällä korotuksella, mutta niin, että se voisi jatkaa pidempään yksilöllisen tarpeen mukaan. Ammatillisen kuntoutuksen palveluissa tulisi lisätä työhönvalmennusta sekä työkokeiluun tulee yhdistää sopivia työelämätaitoja tukevia koulutuksia, oli se sitten ammattiosaamista tai työelämäosaamista.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9) **4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?**

Tilastokeskuksen tuoreen elinolotilaston mukaan toimintarajoitteisten henkilöiden suhteellinen osuus työttömistä oli lähes kaksinkertainen verrattuna muuhun työikäiseen väestöön. Ihmisten työ- ja toimintakykyä on vahvistettava ja työtehtäviä olisi räätälöitävä niin, että esimerkiksi osa-aikaisen työn tekeminen olisi aito vaihtoehto.

Kokoaikatyön hakemisen velvollisuus on kohtuuton niiden työnhakijoiden kohdalla, joilla on työkyvyssään haasteita. Heillä ei välttämättä ole mitään mahdollisuuksia suoriutua kokoaikatyössä, mutta työttömyysturvan saanti edellyttää kokoaikatyön hakemista. Työttömyysetuutta ei myöskään ole mahdollista saada soviteltuna etuutena osa-aikaiseen työhön, jos henkilö ei jatka työnhakuaan kokoaikaiseen työhön. Osatyökykyisellä henkilöllä vaade on kohtuuton, koska hänellä ei välttämättä ole mahdollisuuksia todellisuudessa ottaa vastaan tarjottua kokoaikatyötä.

Työttömän henkilön näkökulmasta keikkatöiden vastaanottaminen tai kevytyrittäjyyden kautta oman väylän löytäminen työelämään voi olla mielekästä. Lainsäädäntöä tulisi tarkastella siitä näkökulmasta, onko työttömyysturvan katkaiseminen yrittäjyyden sivu- tai päätoimisuuden

selvittelyn ajaksi perusteltua yksilön toimeentuloturvan näkökulmasta, kun selvittelyissä kestää usein kohtuuttoman kauan.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?

Sosiaaliturvakomitean ehdotus nro 10 on kannatettava. Vammaisten ihmisten näkökulmasta tulee kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että myös ammatillinen kuntoutus tukee jatkuvaa oppimista. Vammaisjärjestöihin on kertynyt neuvontatapausten myötä myös kokemuksia siitä, että ammatillista kuntoutusta tarvitsevan henkilön yksilöllisiä tarpeita ja toiveita ei kuulla eikä välttämättä nähdä tarpeellisenä edistää kouluttautumista korkeammalle asteelle, vaikka se edistäisi yksilön työssä pysymisen tai työllistymisen tavoitteita. Tiedossamme on, että esim. fyysisesti vammaisille nuorille on tarjottu vaihtoehdoksi lähinnä vain merkonomi tutkinnon suorittamista.

5.2 Komitea katsoo, että koulutukseen hakeutumisen tulee olla ensisijaista vailla ammatillista tutkintoa oleville nuorille. Miten nuorten sosiaaliturvaa tulisi uudistaa, jotta etuus- ja palvelujärjestelmien monimutkaisuus ja niiden sisälle asetetut kannustimet eivät aiheuttaisi koulutuksen tai muiden palvelujen ulkopuolelle jäämistä tai jättäytymistä?

-

5.3 Komitea ehdottaa selvitettäväksi edellytyksiä käynnistää opintotukijärjestelmän kokonaisuudistus. Millainen opintotukijärjestelmän uudistus tukisi opiskeluajan toimeentuloa, sujuvaa opiskelua, tavoiteajassa valmistumista ja opiskelijan hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta mielekästä opintopolkua?

-

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15)6.1 Komitea ehdottaa työryhmän perustamista lapsilisän uudistamiseksi. Mitä lapsilisäjärjestelmän eri uudistusvaihtoehtojen valmistelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa huomioon?

-

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

-

6.3 Vanhemmalla on vastuu lapsensa elatuksesta. Mitä muutoksia sosiaaliturva- tai muuhun lainsäädäntöön tulisi tehdä, jotta se tukisi vanhempien elatuskykyä?

-

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämisessä? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

YK:n vammaisoikeussopimus mainitaan välimietinnössä lähinnä kansainvälisenä ihmisoikeussopimuksena ja oikeusnormilähteenä. Sosiaaliturva-artikla 28 edellyttää toimia, joilla

varmistetaan vammaisten ihmisten ja heidän perheidensä oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan.

Esimerkiksi Kelan etuusohjeiden mukaan vammaisen henkilön lisätilan tarve henkilökohtaisen avun tai apuvälineiden säilyttämisen takia vaikuttaa asumistukeen korottavasti. Tällöin asumistuki lasketaan ikään kuin yksi ylimääräinen henkilö asuisi taloudessa. Tällaisia vammaisuuden erityiskysymyksiä ei näy välimietinnössä. Siinä on edetty keskimääräisen ihmisen näkökulmasta, joka on joko työtön tai työkyvytön eli työmarkkinoiden ulkopuolella ilman, että ihmisen toimintakyvyille annettaisiin painoarvoa sosiaaliturvajärjestelmässä.

Eläkkeensaajan asumistuessa ei ole suojaosaa, joka sallisi tietyn määrän ansiotuloja ilman vaikutuksia asumistukeen. Tämä hankaloittaa niiden vammaisten henkilöiden, joille työkyvyttömyyseläke on myönnetty, työelämään pyrkimistä. Invalidiliitto esittää eläkkeensaajan asumistukeen samaa suojaosaa kuin yleisessä asumistuessa.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)

8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämiseksi?

Invalidiliitto kannattaa tavoitetta saada kaikki oman kykynsä mukaan osalliseksi yhteiskuntaan toimeentulotuen pitkäaikaisen käytön vähentämiseksi. Yksilöllisen palvelutarpeen arviointiin ohjautumista ja palveluiden saamista tulee tehostaa. Palveluita tulee olla saatavilla ihmisten yksilöllisiä tarpeita vastaavasti.

Vammaisille henkilöille syntyy vammasta aiheutuvia kustannuksia, kuten esim. sähköpyörätuolin tai sähkömopon lataaminen. Paljon terveystalouksia käyttävillä vammaisilla on suuret sote-menot ja toimeentulotuen tarve voi olla jatkuvaa. Asiakasmaksulain (laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 3.8.1992/734) 11 §:ää maksun huojentamisesta tai perimättä jättämisestä tulisi soveltaa aiempaa enemmän ja tiedottaa sen olemassaolosta. Asiakasmaksulain toimivuutta tulee seurata.

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

Pitkäaikaisen toimeentulotuen saajan kokonaistilanne tulisi selvittää perusteellisesti ja asiakkaalle nimetä pysyvä sosiaalihuollon kontaktihenkilö, joka vastaisi asiakkaan tilanteen päivityksestä. Ongelmallista on, mikäli toimeentulotuen varassa elävä henkilö jää yksin tilanteessaan, sosiaalihuollon resurssit eivät ole riittävät säännölliseen yhteydenpitoon ja henkilöstö vaihtuu. Pitkäaikaisen toimeentulotuen varassa elävän henkilön tilanne on mitä todennäköisimmin hyvin haastava, eikä tällaisessa tilanteessa elävällä henkilöllä todennäköisesti ole voimavaroja lähteä selvittämään saatavilla olevia palveluita ilman tukea. Sosiaalityöntekijöitä tulisi saada alueille riittävästi. Vammaisalan houkuttelevuutta tulee parantaa lisäämällä tietoa vammaisuudesta ja työn merkityksellisyydestä. Sote-järjestöjen tarjoamaa tukea ja apua sekä jäsenistöä koskevaa asiantietoa kannattaa hyödyntää.

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)

9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seuranta ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Vammaisten ja vammattomien henkilöiden työelämäosallisuutta edistävistä sosiaalihuollon palveluista tulisi säätää laajemmin ja yhtenäisesti. Sosiaalihuolto on keskittynyt heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaaliseen kuntoutukseen, joka on jakautunut työelämävalmiuksia edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen ja osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön valmiuksia työ- ja toimintakyvyn vahvistamisen tarpeiden tunnistamiseen tulee lisätä, jotta yksilölliset palvelut voidaan kohdentaa oikea-aikaisina ja asiakkaan tarpeita vastaten.

9.2 Mitä tulisi ottaa huomioon valmisteltaessa A) monialaista asiakassuunnitelmaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? B) työkyky- ja kuntoutuspalvelujen yhtenäistä tietopohjaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? C) vastuutyöntekijä-mallia eniten tukea tarvitseville?

A) Tietosuojakysymykset: tulee tarkoin miettiä, mitkä tiedot ovat keskeisiä ja välttämättömiä asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamiseksi. Palveluiden saamisen kannalta liian laajan tietomäärän kerääminen asiakkaasta uhkaa hänen intimiteettisuojaansa (esim. RAI-kyselylomake ja seksuaalisuutta koskevat kysymykset, kun haetaan esimerkiksi kuljetuspalvelua). Suunnitelman tekeminen monialaisesti edellyttää myös joustavaa tiedon kulkua sosiaali- ja terveydenhuollon välillä. On tärkeää, että asiakas osallistuu tasavertaisesti asiakassuunnitelmansa tekoon. Hänen tulee myös saada tarvitsemaansa tukea näkemystensä esille saamiseksi (esim. tulkki, korvaavat kommunikointimenetelmät).

B) Sähköisten itsearviointivälineiden käyttöön ottamiseen tulee saada tukea, jotta myös tukea tarvitsevat henkilöt pystyvät niitä hyödyntämään. Vastaavaa palvelua tulee tarjota muilla tavoin niille, jotka eivät voi asioida sähköisesti.

C) Työkykyohjelman alueellisissa hankkeissa todettiin selkeästi osatyökykyisen työnhakijan hyötyvän yksilöllisestä tuesta työllistymisen polullaan. Myös Invalidiliiton Sopivaa työtä kaikille - kokonaisuudessa nousi esille, että oli tarvetta ammattilaiselle, joka pystyi hahmottamaan koko palvelujärjestelmän ja avustamaan vammaista henkilöä sen ymmärtämisessä ja palvelujen hakemisessa. Vastuutyöntekijä -mallille on todella tarvetta. Vastuutyöntekijän tulisi olla työkykykoordinaattorin osaamisen omaava ihminen, jolla on kytky työelämään, mutta myös hyvä ymmärrys ja tieto sosiaali- ja terveystalouksista.

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämiseksi?

Työkykyohjelmassa kehitetty moniammatillisten tiimien työkyvyn tuen toimintamalli tulee pysyttää osana sote-keskusten pysyvää palveluvalikoimaa. Monialaista verkostoyhteistyötä on kannatettavaa edelleen vahvistaa. Osatyökykyisten työ- ja toimintakykyä ja työllistymisen edellytyksiä tulee edelleen vahvistaa. Tuetun työllistymisen työhönvalmennuksen käyttöä palveluna tulee vahvistaa.

Vammaisten ja vammattomien henkilöiden työelämäosallisuutta edistävistä sosiaalihuollon palveluista tulisi säätää laajemmin ja yhtenäisesti. Vammaislainsäädännön uudistamisen yhteydessä (laki tulee voimaan 1.10.2023) kehitysvammaisten työtoiminta siirrettiin vammaispalvelulakiin. Muiden vammaisten henkilöiden kohdalla sovelletaan, jos he eivät kykene osallistumaan työelämään, vanhaa sosiaalihuoltolakiä (27 § d ja e). Vammaisia henkilöitä voi myös olla kuntouttavan työtoiminnan tai sosiaalisen kuntoutuksen piirissä. Tulisi ottaa myös tarkasteluun CRPD-komitean yleinen kommentti nro 8 artiklasta 27 työ ja työllisyys.
<https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/crpd-cgc8-general-comment-no-8-2022-right-persons>

10. Sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokratialoukut (välimietinnön ehdotukset 26 ja 27)10.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 26 ja 27 osalta?

Työn vastaanottamisen ja lisätyön tekemisen tulee olla taloudellisesti kannustavaa.

Erytisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeudet tulee turvata. Etuuksien ja palvelujen vastikkeellisuus ei saa tehdä niistä tosiasiallisesti syrjiviä. Etuuksiin ei tule liittää sellaisia ehtoja, jotka ovat kohtuuttomia ihmisen terveydentila, toiminta- tai työkyky huomioiden.

11. Asumis- ja työperusteinen sosiaaliturva ja kansainvälinen liikkuvuus (välimietinnön ehdotukset 28, 29 ja 30)11.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 28, 29 ja 30 edistämisessä?

-

12. Syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen ansioturva huomioiden (komitean esitys seuraavalle hallitukselle)

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

Invalidiliitto kannattaa automaattisen päätöksenteon kehittämistä ja sosiaaliturvaetuusehdotuksen käyttöönottoa etuusjärjestelmää selkeytettäessä. Vammaisvaikutukset tulee arvioida, kun eri yhtenäistämisvaihtoehtojen vaikutuksia arvioidaan.

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin (10.6.2016) myötä tulisi antaa etusija ihmisoikeusperusteiselle laintulkinnalle. Tämä tarkoittaa sitä, että valitaan kahdesta vaihtoehdosta se, joka parhaiten edistää vammaisen henkilön ihmisoikeuksia, kuten oikeutta työllistymiseen työn teon tai yrittäjyyden kautta.

12.2 Mihin suuntaan perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittääA) etuuksien ehtojen osalta?B) toimeenpanon osalta?

-

13. Ehdotusten priorisointi13.1 Välimietinnössä on komitean 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Mitä kolmea ehdotusta tulisi edistää ensimmäisenä ja miksi?

Ehdotukset 3 ja 4 ovat ensisijaisesti edistettäviä sen takia, että ne luovat perustaa koko uudistukselle ja sen muille ehdotuksille. Toimijoiden välistä yhteistyötä ja tiedonkulkua tulee edistää, jotta etuuksien ja palveluiden hakemisesta tulee yksinkertaisempaa ja sujuvampaa, ja asiakas pääsee tehokkaasti oikeiden ja oikea-aikaisten etuuksien ja palveluiden piiriin.

Komitean ehdotus 6: Yksinkertaistetaan ja joustavoitetaan työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviä toimeentuloa turvaavia etuuksia mahdollisuuksien mukaan. Varmistetaan, että lainsäädäntö tukee työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä.

Työ- ja toimintakyvyn tukeminen on aloitettava aikaisessa vaiheessa, niin että vältetään pysyville työkyvyttömyysetuuksille joutuminen. Osasairauspäivärahaan tehty uudistus on jo oikeaan suuntaan

tehty uudistus. Lisäksi ammatillisiin kuntoutuksiin tulee saada lisättyä yksilöllisiä valintoja tukevia toimenpiteitä, jotta toimenpiteet motivoivat kuntoutujia osallistumaan niihin.

Komitean ehdotus 25: Tarkastellaan sosiaali- ja terveydenhuollon työ- ja toimintakykyä edistävää lainsäädäntökokonaisuutta ja roolia työllisyyden edistämässä suhteessa työ- ja elinkeinopalveluihin. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota myös sosiaali- ja terveydenhuollon työllisyyttä edistävien palvelujen keskinäiseen työnjakoon sekä yhteen toimivuuteen työllistymistä edistävän monialaisen yhteispalvelun kanssa. Lisäksi selvitetään kuntouttavan työtoiminnan eri tuottamisen tapojen laatua ja kustannuksia sekä työtoiminnan roolia suhteessa sosiaaliseen kuntoutukseen ja työ- ja elinkeinopalveluihin sekä näihin liittyviin etuuksiin ja rahoitukseen.

Suomessa tulisi luopua segregoiduista palveluista eri ihmisryhmille ja tähdätä kaikkien kohdalla työmarkkinoille käyttäen laatukriteereihin perustuvaa tuettua työhönvalmennusta. Jotkut tarvitsevat vahvempaa tukea työllistymiseensä kuin toiset. Tämä työelämäosallisuutta koskeva lainsäädäntö tulisi valmistella kiireellisesti.

14. Julkisen talouden kestävyys
14.1 Sosiaaliturvauudistuksessa tehtävät ratkaisut voivat joko vahvistaa tai heikentää julkista taloutta pitkällä aikavälillä. Komitea on linjannut, että uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä vahvistamalla. Tulisiko sosiaaliturvan uudistamisella tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyteen pitkällä aikavälillä ja jos kyllä, niin miten?

Sosiaaliturvan uudistamisella tulisi tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyteen pitkällä aikavälillä. Mahdollisuus työhön tulee taata kaikille, jolloin pitkällä aikavälillä vaikutukset heijastuvat myös julkisen talouden kestävyteen. Jokaisen ihmisen työ- ja toimintakykyä kannattaa vahvistaa. Näin tuetaan työllisyysasteen nostopyrkimyksiä. Menosäästöjä syntyy pitkällä aikavälillä työllisyysasteen noustessa.

15. Komitean linjaukset toisen kauden työlle
15.1 Komitea on linjannut toisen kautensa työstä alaluvussa 6.2. Mikä luetelluista kokonaisuuksista on tärkein ja miksi?

Uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä vahvistamalla. Perustuslain 18 §:n mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Oikeudesta työllistävään koulutukseen säädetään lailla. Julkiselle vallalle asetettu työllisyyden edistämismääräys merkitsee sitä, että julkisen vallan tulee pyrkiä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön ja estämään pysyvästi työtä vailla olevien ryhmän muodostumista. Kaikille halukkaille vammaisille ihmisille tulee löytää heille sopivaa työtä. Käyttämättömän potentiaalin aktivoiminen hyödyttää niin vammaisia henkilöitä itseään kuin yhteiskuntaakin. Työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen muuttuvissa elämäntilanteissa on yksi tärkeimmistä kokonaisuuksista uudistuksessa.

15.2 Mihin suuntaan lueteltuja kokonaisuuksia tulisi kehittää?

Sosiaaliturvan uudistamisen tavoitteena tulee olla ihmisen näkökulmasta nykyistä selkeämpi ja toimivampi järjestelmä, joka mahdollistaa työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen muuttuvissa elämäntilanteissa ihmisten yksilölliset tarpeet ja tilanteet huomioiden.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

Invalidiliitto katsoo, että sosiaaliturvakomitean tähän mennessä tekemän työn ja laaja-alaisen valmistelun sekä kootun tietoperustan pohjalta on tärkeää jatkaa sosiaaliturvauudistuksen valmistelua seuraavalla hallituskaudella ja edetä konkreettisten ehdotusten tasolle komitean työskentelyn tuloksena. Sosiaaliturvauudistusta valmisteltaessa on arvioitava eri uudistamisvaihtoehtojen vaikutukset julkiseen talouteen, työllisyyteen ja kaikkiin henkilöryhmiin vammaisvaikutukset mukaan lukien.

Väestön ikääntyessä on erityisen tärkeää huomioida kaikkien työikäisten ihmisten työpanos työllisyysasteen nostamisessa. Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteena on mm. vastata osaltaan ihmisten osallisuuden ja merkityksellisyyden tarpeisiin, tukea työllisyyttä, yrittäjyyttä, aktiivisuutta, ihmisen omatoimisuutta, osallisuutta ja elinikäistä oppimista, taata ihmisille ennakoitava turva eri elämänvaiheissa ja elämäntilanteiden muutoksissa ilman tarpeettomia katkoja ja hallinnollisia esteitä sekä tukea yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainoa tavalla, joka on sopusoinnussa julkisen talouden ja työllisyyden parantamisen kanssa. Sosiaaliturvauudistusta on jatkettava siten, että kaikki työ parantaa ansiotasoa ja mahdollistaa myös osa-aikaisen työn tekemisen. Sosiaaliturvakomitean välimietintö painottuu käsitteellisesti työkyvyttömyyteen unohtaen samalla toimintakyvyn huomioon ottamisen syyperusteisissa etuuksissa. Vammaisten joukossa on paljon ihmisiä, jotka kykenevät monenlaisiin töihin ja jotka haluavat tehdä töitä. Tätä potentiaalia hyödynnetään tällä hetkellä aivan liian vähän.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan avulla vahvistetaan muissa ihmisoikeussopimuksissa taattuja oikeuksia ja luodaan valtioille velvollisuus edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille heidän ihmisoikeuksiensa ja perusvapauksiensa toteutuminen. Sosiaaliturvan uudistamistyössä tulee kuulla vammaisia ja heitä edustavia järjestöjä YK:n vammaisyleissopimuksen mukaisesti.

Alava Ranja
Invalidiliitto ry